

BIBLIOTEKA
SHTETIT

BJH-2

R48

JOSIP
RELA

NITA

DRAME

811-2
R48

JOSIP RELA

NITA

Dramë në katër akte

Përshtatur në shqipen letrare nga
SAMI ÇABEJ

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

PARATHËNIE

Josip Relà (1895-1966) lindi në katundin Arbëresh, në Zarë të Dalmacisë, prej prindësh me origjinë nga shqiptarët e mërguar në vitet 1726, 1729, 1733 nga Malësia e Shkodrës, prej katundeve Brisk, Shestan e Zjare. Arësytet dhe rrethanat që i detyruan ata shqiptarë të shpërnguleshin prej trojeve të të parëve dhe të vendoseshin në afërsi të Zarës, në kohën e pushtimit të egër turk, Relà i ka shpjeguar nëpërmjet dramës «Nita».

Mësuesi i dikurshëm i Rabit, Vinjercit, Zarës, Kastel Novos e Sllatinës e, më vonë, i Plavës, Gucisë, Priftajt e Trieshtit, mësuesi i parë i shkollave shqipe në këto anë, drejtori i mëvonshëm i Teatrit popullor të Zarës dhe i shkollës normale, Josip Relà është autor i dramave «Kungulli», «Dila», «Fisi i mallëkuom». «Tallasat e Dybjës», «Zani i fëmiut», «Ik, Jak, ik», etj, i komedive «Deri në tetë ditë», «Provat», i melodramës «Martesa» dhe i një tufë vjershash.

Vepra dramatike e Relës është e shumëllojshme për nga tematika e subjektet që trajton. Dramat e komeditë kanë në qendër të vet rrjedhën e ngjarjeve historike dhe ndikimin e tyre në jetën e arbëreshëve të Zarës, ngjarje këto që datojnë prej ditëve më të hershme, kur bashkëvendasit e Relës u dety-

ruan të braktisnin trojet e të parëve për të kërkuar strehim në brigjet e largëta të Adriatikut e shkojnë gjer në vitet pas çlirimit nga pushtuesit fashistë.

Vepra, që e bën plakun e Zarës më të njohur, sikur edhe e vetme të qe, është drama me katër akte «Nita». Kjo dramë, shkruar me pathos e forcë dramatike, është jehonë e fatit të rëndë të malësorëve të Veriut pas pushtimit të Shqipërisë nga turqit. Autori, jo vetëm e njeh mirë epokën në të cilën vendos ngjarjet, por njeh mirë dhe depërton në shpirtin e këtyre njerëzve të thjeshtë, bujarë e trima, të cilët asnjëherë nuk iu nënshtruan armikut të egër. Edhe pasi largohen nga atdheu, të detyruar nga rrethanat e vështira, ata ruajnë të pacënuara zakonet e të parëve, traditat, doket, mënyrën e jetesës. Fryma patriotike përshkon veprën tejmbanë. Asnjëherë këta njerëz të thjeshtë nuk shkulin nga zemrat dhe mendjet e tyre ndjenjat dhe kujtimet nga vendi ku kanë «varret e të parëve».

Kjo është njera ide, patriotizmi, mbi të cilën është ndërtuar vepra. Por qëllimi i autorit synon më tej. Malësorët qëndrojnë besnikë ndaj traditave të të parëve, por, thotë autori, koha në lëvizjen e saj përpara i filtron këto tradita e zakone, shtron kërkesën për të mbajtur ato më të mirat, pasi vjen një ditë që shumë prej tyre bëhen të pavlefshme, të vjetëruara e, për pasojë, të dëmshme. Në këtë mënyrë koncepti i dramës vjen e zgjerohet, marrin jetë fenomene dhe aspekte të rëndësishme shoqërore e morale, duke e thelluar kështu përmbajtjen e saj realiste.

Përmes figurave që lëvizin nëpër skena të ndryshme ai, jo vetëm i shtron dhe i rreh gjerësisht këto, por edhe i zgjidh në bazë të normave më të reja që koha i nxjerr për t'ua zënë vendin të vjetëruarave.

Sintezë e ideve të autorit është gjyqi i Nitës. Aty kryqëzohen e mpleksen me dramacitet qëndrimet më të ndryshme ndaj çështjes së kësaj vajze të thjeshtë, ashpërohet konflikti, ndeshet për jetë a vdekje e vjetra me të renë. Fjala e zjarrtë e Luk Kapetanit me argumenta të pakundërshtueshme dënon pikëpamjet e vjetëruara të Markut, Jakut, priftit e pleqve të tjerë mbi zakonet. Nuk do të ishte i drejtë gjykimi i personazheve, në lëvizjen e tyre dramatike, të grupuara në moshë apo breza etër-bij. Përkundrazi, autori i është larguar këtij konceptimi e, për këtë, ideja fiton më tepër forcë. Ndonëse pleqtë gjykues janë të gjithë blok dhe të rinjtë, nga ana e tyre, kundërshtojmë me mendje e zemër gjykimin dhe vendimin e pleqve, nuk mund të radhisim në anën e këtyre as Ithën, që më tepër është e moshuar, se e re, as Lukën, këtë karakter të fuqishëm e burrëror. Në këtë mënyrë drama thëllon bazën e vet realiste, ndonëse në tërësi ndihen në të tone romantike.

Ideja e Lukës fiton, gjykimi i masës del triumfues e pleqtë tërhiqen. Kjo është edhe ideja më e rëndësishme e dramës, e cila buron natyrshëm, në përputhje me frymën e saj, me rrethanat dhe brendinë e personazheve. Ndonëse vetëvraska e Nitës, e parë në mënyrë më të drejtpërdrejtë, mund të tingëllojë pak si e nxituar, nga ana tjetër, së brendshmi, ajo lidhet ngushtë me idenë bazë të veprës, se zakonet e vendit të saj janë të vrazhdë, nuk falin. Vetë Nita nuk është krejtësisht e shkëputur nga ato dhe, në një farë mase, ajo është pjellë e tyre, ajo e di se, edhe pa faj, është e dënuar dhe këtë dënim ajo vendos ta zbatojë me dorën e vet, pa u penduar për veprimin që kreu në ato rrethana. Thjeshtësia dhe pastërtia morale e saj, krenaria dhe bindja se ka ve-

pruar drejt për të mos cënuar harmoninë dhe dashurinë shoqërore — motivi më i lartë — nuk e çojnë atë të kërkojë falje nga gjyqi i pleqve, përkundrazi ajo proteston ndaj tij. Kulmi i kësaj proteste është vetëvrasja. Ky akt e forcon protestën, duke dënuar edhe më rëndë vetë gjyqin — rezultat i presionit të patriarkalizmit dhe i kishës. Akti vetë është në përputhje me rrethanat, është jehonë tragjike e së vjetres që po përpëlitet. Ky moment nuk duhet parë si efekt i jashtëm emocional, por, përkundrazi, si një mjet i fuqishëm ideoartistik që tregon në mënyrë të gjallë se ato zakone janë të ashpra, dhe antihumane dhe duhen shkallmuar. Në këtë moment zbulohet qartë qëndrimi mohues i autorit jo vetëm kundër këtyre zakoneve patriarkale, por edhe kundër kishës e klerit katolik si mbështetje e fuqishme e këtyre zakoneve. Dhe këtu qëndron vlera më përparimtare e kësaj vepre.

Drama është shkruar me frymëzim dhe dashuri të madhe ndaj këtyre njerëzve që u detyruan të braktisin atdheun në ato kushte të vështira historike. Autori ka merita në thurjen e skenave të gjalla, në mprehjen e dialogut, në dinamizmin dhe harmoninë e veprimeve, në paraqitjen e tablove masive. Zakonisht çdo personazh ecën në profilin e vet, vizatohet në profilin e vet e, në këtë ansambël të gjerë, spikat harmonia e figurave, e ndjenjave dhe e mendimeve e, përmes tyre, gjithmonë në rritje, ashpërsohen kontradiktat që e kanë zanafillën në botën social-psikologjike të këtyre njerëzve, në përputhje me frymën e kohës.

Autori zbulon ndjesitë më delikate të këtyre njerëzve, futet në shpirtin e pastër të të rinjve e, në këtë mënyrë, e gjithë vepra flladitet nga një frymë

e freskët lirizmi. Jo vetëm nga dialogët e ngrohtë të të rinjve, nga shakatë e romuzet e tyre, por edhe nga thurja e skenave intime, nga shpalosja e ndjenjave, pikëzimi i momenteve, apo edhe nga fryma e përgjithshme e ambjenteve piktoreske, duket sikur burojnë tinguj të ëmbël lirikë që flasin për jetën, gëzimin, dashurinë. Ky lirizëm është dhënë me mjaft efikasitet në funksion të ntrashjes së ngjyrave në kontrast me kanunin e egër.

Nita është figura më e realizuar e dramës. Njomështia dhe freskia e ndjenjave, shpirti delikat dhe njëkohësisht i fuqishëm, dashuria e saj e pamasë për Zefin, babanë, shokët e shoqet, trimëria dhe besnikëria ndaj fjalës së dhënë, gëzimi i jetës, shpirti i sakrificës, gjithë këto e të tjera tipare të botës së saj janë mishërim i gjallë i vetive të femrës shqiptare. Ndonëse autori i thëllon ngjyrat e ngrohta në portretin e saj, gjë që forcon një notë idealizimi të figurës, përsëri ajo mbetet figurë e plotë tërësore, në përputhje me rrethanat.

Në tërësinë e saj, drama, për nga paraqitja e rrethanave dhe karaktereve që veprojnë në të, është realiste, ndonëse me tone të forta romantike. Dramaciteti i saj buron nga vetë gjendja shoqërore e psikologjike e karaktereve. Ndonëse pleqtë tërhiqen pak si shpejt nga argumentat e Lukës, pra si pak me lehtësi heqin dorë nga gjykimi dhe vendimi i tyre, përsëri kjo gjë nuk e mohon realizmin e dramës në frymën e saj të përgjithshme. Ky moment përlligjet nga qëllimi i autorit, që është dënimi i zakoneve të vjetëruara. Megjithatë ideja përçohet mjaft mirë tek lexuesit, i cili, gjatë gjithë skenave, ndiek me simpati fatin e heroinës dhe asnjëherë nuk dënon pleatë si bartës të zakoneve të egra, por vetë këto zakone.

Sami Çabej

V E T A T

PRENK VUKA	vjeç	44
NITA, e bija	vjeç	17
ZEFI I UCIT	vjeç	21
GJONI I SKËNDERIT	vjeç	60
MARKU I UÇIT	vjeç	62
JAK PERAJ	vjeç	58
DASHI I PALIT	vjeç	52
LUK KAPETANI	vjeç	48
ITHA, e shoqja e Gjonit	vjeç	52
CANA, e bija e Markut, milkeshë e Nitës	vjeç	18
ROZA, e bija e Nik Lukës	vjeç	17
PALI i Jak Perajt	vjeç	22
NEKU i Dash Palit	vjeç	23
MIMQI I Gjonës	vjeç	24
PRIFTI	vjeç	42
GJOVALIN KRISTOFOLI, guvernator i arbëreshëve	vjeç	46

Burra, gra, djem, vajza, fëmijë

Koha e ngjarjes

Akti i parë: në Brisk, më 1726
 Akti i dytë: në Arbënesh, më 1729
 Akti i tretë: në Arbënesh, tre muaj më pas
 Akti i katërt: në Arbënesh, dy muaj më pas

AKTI I

Udhëkryq në Brisk (*në krahinë të Shkodrës*). Në njërin anë një shtëpi me mure të thatë, me derë në mes. Në anë të derës ka një ballkon të vogël, të ngushtë. Pranë shtëpisë një kasolle për bagëti me derë të hapur. Para shtëpisë oborri i rrethuar me mur të ulët. Në anën tjetër edhe një shtëpi si kjo. Pas tyre shihen të tjera shtëpi, të shtrira në faqe të malit. Është fillimi i pranverës. Dëgjohen blegërima dhensh e ndonjë tingull këmbore. Herë-herë, dëgjohet pëllitja e lopës. Me kalimin e kohës gjithnjë e më pak dëgjohen tingujt që lëshojnë bagëtitë e nata shtrihet.

Kur hapet skena, dëgjohen dikur larg pesë-gjashtë krisma kobureje.

PAMJA E PARË

**Zefi, Nita, Prenk Vuka, Mimqi, Niku, Pali,
Cana, Roza.**

Të gjithë vijnë pas Zefit, gra e fëmijë.

ZEFI — *(Duke mbajtur me dorën pas qafe Nitën gjysmë të zhveshur, të mekur e lëshon ngadalë në mur. Ulet përpara saj e me zë të ulët i flet.):* Nita, Nita! Ja, këtu je, në shtëpinë tënde, në fshatin tënd! Të kemi shpëtuar prej rrezikut!... *(Të gjithë afrohen dhe e shikojnë Nitën me çudi)*

NJË GRUA: Shiko, Zef, se është e mekur.

E DYTA — Ujë, ujë! Bini ujë!

ZEFI — Vraponi! Bini! Vraponi shpejt!

CANA — *(duke vrapuar në shtëpi të Nitës për ujë)*
Eka!

NJË GRUA — Largohuni! Ç'jeni mbledhur ashtu!

E DYTA — Ajër, i duhet ajër! *(I çliron brezin e parzmat):* Largohuni prej saj, kur ju thonë.

CANA — *(Kthehet me një ibrik me ujë, rri pas murit dhe e stërpik Nitën.)*

NJË GRUA — *(duke freskuar Nitën me një erashkë):*
Tani ka për të ardhur në vete...

NITA — *(duke ardhur në vete...)* Ku jam këtu?..

ROZA — *(I vë dorën pas kokës):* Nita!.. Nita!

FËMIJËT — Po ngjallet! Po ngjallet!

ZEFI — Këtu je Nita, këtu! Këtu në shtëpinë tënde...

ROZA — Nita ime, si ndjehesh?..

GRATË — E shkreta! E shkreta!

FËMIJËT — Gjallë është, gjallë!

NITA — *(Çohet ngadalë në këmbë e shikon rreth vetes):* Roza!.. Cana!.. *(grave):* Jo, nuk jam e shkretë kur jam këtu... Po si ndodhi që po gjendem këtu?.. Kush më çliroi?.. Kujt i detyrohem për këtë?..

PRENKA — Nita, lulja e babës! Shikoi mirë këta të rinj... Sapo dëgjuan se të kishin grabitur, të